

تاریخ دریافت: ۱۳۹۵/۱۰/۰۷

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۵/۱۱/۲۲

فصل نامه علمی - ترویجی پژوهش‌های مهدوی

سال پنجم، شماره ۱۹، زمستان ۱۳۹۵

ارزیابی محتوای کتاب‌های درسی جدیدالتألیف دوره ابتدایی از نظر میزان توجه به مفاهیم مهدوی براساس تکنیک آنتروپی شانون

رضا جعفری هرندی^۱

حسن نجفی^۲

ابوالفضل رحیمی^۳

چکیده

هدف پژوهش حاضر، ارزیابی کتاب‌های درسی جدیدالتألیف دوره ابتدایی از لحاظ میزان توجه به مفاهیم مهدوی است. روش پژوهش توصیفی و از نوع تحلیل محتوا است و رویکرد پژوهش کاربردی می‌باشد. جامعه آماری کتاب‌های درسی دوره ابتدایی است که در سال ۱۳۹۵ چاپ شده و چهار عنوان هدیه‌های آسمانی، فارسی (بخوانیم)، آموزش قرآن و مطالعات اجتماعی با ۲۱ جلد به صورت نمونه‌گیری هدفمند در نمونه قرار گرفته‌اند. ابزار پژوهش چک لیست محقق ساخته بوده و با استفاده از شاخص‌های توصیفی و همچنین تکنیک آنتروپی شانون مورد بررسی و تحلیل قرار گرفته‌اند. عمده‌ترین نتایج پژوهش بیانگر آن است که ۰.۱ در مجموع ۳۴۶۶ مرتبه به مؤلفه‌های مفهومی مرتبط با مهدویت توجه شده است که میزان تراکم فراوانی آن در مؤلفه‌های القاب حضرت، خصوصیات حضرت،

۱. دانشیار گروه علوم تربیتی دانشگاه قم (نویسنده مسئول) (trjafarih@yahoo.com).

۲. دانشجوی دکتری مطالعات برنامه درسی دانشگاه علامه طباطبائی.

۳. دانشجوی کارشناسی علوم تربیتی دانشگاه فرهنگیان پردیس باهنر اصفهان.

نشانه‌های ظهور، ادله غیبت، انتظارات حضرت از مردم، فواید و تأثیرات ظهور به ترتیب ۱۸۸، ۱۱۰۰، ۱۶۳، ۴۷۸، ۱۱۰۴، و ۴۳۳ مرتبه بوده است. ۲. در بین کتاب‌های مورد بررسی، هدیه‌های آسمانی با میزان بار اطلاعاتی ۰/۸۹۸ و ضریب اهمیت ۰/۲۵۹ بیش‌ترین توجه را به خود اختصاص داده، این در حالی است که کتاب آموزش قرآن با میزان بار اطلاعاتی ۰/۸۳۸ و ضریب اهمیت ۰/۲۴۲ کمترین توجه را نموده است.

واژگان کلیدی

محتوا، کتاب درسی، دوره ابتدایی، مفاهیم مهدوی، آنتروپی شانون.

مقدمه

رشد شخصیت و تحکیم هویت و نظام ارزشی ملی و دینی و اخلاقی و انسانی دانش‌آموزان ایرانی مهم‌ترین وظیفه تربیتی آموزش و پرورش است و تربیت شهروندی محلی و ملی و جهانی و مهارت‌های زندگی انسانی از طریق آموزش درست اندیشیدن، باید به‌عنوان بخشی جدایی‌ناپذیر از برنامه‌های درسی مدارس در نظر گرفته شود. آموزش و پرورش ایران اگر بخواهد به هویت ملی و نظام ارزشی کودکان و نوجوانان و جوانان اعتلا بخشد، باید آنان را برای زندگی در عصر جهانی شدن در قرن حاضر آماده کند. غفلت از این وظیفه مهم، نه تنها باعث فقر هویتی و محدودنگری جهان بینی گروه‌های وسیعی از دانش‌آموزان خواهد شد بلکه زمینه جذب بی‌رویه گروه‌های وسیع دیگری از آنان به فرهنگ و سبک زندگی جهانی‌سازی بیگانه را نیز فراهم خواهد آورد (لطف آبادی، ۱۳۸۳).

در نظام آموزشی کشورهای مختلف به ویژه کشورهایی که نگاه خاصی به دین، فضایل و صفات اخلاقی دارند همیشه در تلاش و کوشش هستند که زمینه‌های لازم را در راستای تربیت دینی و کارآمد به فراگیران خود بیاموزند. یعنی این برداشت اساسی وجود دارد که از راه برنامه‌های آموزشی و درسی با هدف‌ها و خط‌مشی‌های نظام آموزشی در حوزه‌های معنوی و مذهبی، ارزش و دین قابل اجرا و میسر گردد. بنابراین می‌توان گفت: در جمهوری اسلامی ایران به علت دینی بودن آن، رسیدن به تربیت دینی و اسلامی از اهمیت و جایگاه ویژه‌ای برخوردار است (سجادی، ۱۳۸۴).

یافته‌های پژوهش‌ها مشخص می‌کند که فراگیران در سال‌های دبستان می‌توانند آگاهی و شناخت در موضوعات سیاسی و جهانی در مبنای عدالت کسب کنند. از طرف دیگر؛ در

جامعه‌های گوناگون، نظام‌های آموزشی و تربیتی اهداف و آرمان‌های خاص خود را با توجه به هنجارها و عقیده‌های آن جامعه دارند. تعلیم و تربیت اسلامی سرانجامی چون: طهارت، تقوا، حیات طیبه، قرب الهی، عبادت و... متأثر از ارزش‌های جهان بینی اسلام دارد (باقری، ۱۳۸۲).

یکی از مسائل مهم و اساسی روز که همیشه مورد توجه بوده و مربوط به هیچ زمان و مکانی نیست مسئله مهدویت می‌باشد. چون که این مسئله با وجود و ذات انسان ارتباط دارد و با عمق وجود او عجین شده است. به طوری که در همه زمان‌ها حتی قبل از اسلام بشر در فکر منجی و نجات دهنده بوده است و حال هم بسیاری از مردم مظلوم به امید آینده درخشان و در انتظار منجی آخر الزمان هستند. این انتظار کی به پایان می‌رسد و چشم‌های منتظر را با نور خود می‌نوازد و آرامش را به جهان باز می‌گرداند؟ هنوز باید انتظار کشید (احسانی، ۱۳۹۰).

اندیشه مهدویت که ریشه در اصل اعتقادی "امامت" دارد از مهم‌ترین اصول اعتقادی و از پایه‌های اساسی مذهب شیعه است. این باور که در واقع اعتقاد به ظهور فردی از سلاله پیامبر ﷺ در آخر الزمان که نجات بخش و عدل‌گستر است، بین تمامی مذاهب اسلامی مشترک است. از سوی دیگر اندیشه مهدویت در ابعاد گسترده‌ای از موضوعات مهم فردی و اجتماعی اثر بخش بوده و به عنوان محوری مهم در مبانی اندیشه‌های سیاسی، اجتماعی، تربیتی و فرهنگی محسوب شده است (فقیهی، ۱۳۸۸).

دیدگاه تربیتی انتظار دلیل‌های متعدد و روشنی در برنامه‌های درسی و آموزشی به خصوص برنامه درسی تربیت دینی دارد. انتظار موجب تربیت، تحرک، امید و خودسازی فراگیران می‌شود. پس باید برنامه‌های آموزشی و تربیتی در حین انتقال دانش‌ها و نگرش‌ها و رفتار فراگیران موجب ایجاد آمادگی اجتماعی و فردی آنان در به ثمر رسیدن هدف‌های نظام آفرینش محسوب می‌شود، محتاج کسب آمادگی‌های پرورشی و تربیتی افراد آگاه، کوشا و دارای فضایل اخلاقی و معنوی است (مکارم شیرازی، ۱۳۸۴).

آموزش‌های مهدوی مبتنی بر فلسفه تعلیم و تربیت اسلامی، نقش مهمی را در زمینه‌سازی برای ظهور نیز می‌تواند ایفا نماید. آموزه‌های مهدویت و انتظار نیز از ظرفیت‌ها و دلالت‌های فراوان تربیتی برای تاسیس فلسفه و نظام آموزش پرورش مهدوی برخوردار است. به همین دلیل، دولت زمینه‌ساز، باید به سیاست‌گذاری در امر تعلیم و تربیت و تدوین نظام آموزش و پرورش بر اساس آموزه‌های مهدویت و انتظار اهتمام ورزد (فقیهی، ۱۳۸۸). در این راستا، یکی

از عرصه‌های مناسب؛ ارایه مفاهیم مربوط به مهدویت و انتظار در کتاب‌های درسی^۱ است. نگاهی گذرا به اهداف تعلیم و تربیت جمهوری اسلامی ایران این حقیقت را آشکار می‌نماید که تربیت انسان آرمانی، بدون بهره‌گیری تام و تمام از مبانی نظری و عملی اسلام و تاسی به انسان‌های تربیت یافته در این مکتب و در راس آن‌ها، پیامبر ﷺ و امامان معصوم علیهم‌السلام میسر نمی‌باشد. حال این سؤال مطرح است که در فرآیند تعلیم و تربیت رسمی جمهوری اسلامی ایران، وجود مبارک حضرت مهدی علیه‌السلام چگونه و چقدر، در مقام انسان نمونه جهان خلقت، برای الگوسازی به کودکان و نوجوانان معرفی شده است؟ با توجه به نقش و جایگاه کتاب‌های درسی در نظام آموزشی ایران به عنوان محصول برنامه درسی، کتاب‌های درسی جدید التألیف دوره ابتدایی از منظر فوق، مورد بررسی قرار گرفته‌اند تا تصویر مناسبی در اختیار سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزان درسی قرار داده شود و نواقص و کمبودهای احتمالی کتاب‌های درسی مشخص گردند و همچنین با آموزش این نوع از مفاهیم، زیست مهدوی را ممکن نمود و افراد و به‌ویژه نوجوانان و جوانان را در برابر بسیاری از انحرافات اخلاقی و رفتاری عصر غیبت واکسینه کرد.

بیان مسئله

محتوا^۲ یکی از عناصر هر برنامه درسی^۳ است. محتوای برنامه درسی شامل؛ دانش‌ها، مهارت‌ها و فرآیندها و ارزش‌ها است که دانش‌آموز در ضمن آموزش یا در فرآیند یاددهی - یادگیری با آن در تعامل قرار می‌گیرد (نوریان، ۱۳۸۹). هر محتوایی، برای ارایه به دیگران نیازمند ابزار و وسایلی است. یک کتاب، یک روزنامه، سخنان یک فرد، یک فیلم، یک تصویر، یک نقاشی و... وسایل و ابزاری هستند که اطلاعات و داده‌ها در آن‌ها نگهداری شده و منتقل می‌شوند. این ابزارها و وسایل؛ رسانه^۴ نامیده می‌شود (ای. پی. ای، ۲۰۰۸).

آل تباچ^۵ (۱۹۹۱) اعتقاد دارد؛ کتاب‌های درسی همه روزه توسط معلمان و دانش‌آموزان به کار می‌رود و گاهی اوقات به عنوان تمام برنامه درسی، مورد تاکید معلمان قرار می‌گیرد. یونسکو^۶ (۲۰۰۵) در تعریف کتاب درسی می‌نویسد:

کتاب درسی، وسیله اصلی یادگیری است که برای دستیابی به مجموعه خاصی از نتایج

1 textbook
2 Content
3 Curriculum
4 Medium
5 Altbach
6 unesco

آموزشی طراحی شده، و از متن، تصویر و یا متن و تصویر، تشکیل شده است و به طور سنتی، مجموعه چاپی مجلدی است که آسان‌سازی توالی فعالیت‌های یادگیری را هدایت و راهنمایی می‌کند.

کتاب درسی یا محتوای مطالب آموزشی در نظام‌های متمرکز که محور مکتوب و مدون تعلیم و تربیت محسوب شده و فعالیت‌ها و تجربه‌های تربیتی دانش‌آموزان توسط معلم و حول محور آن سازمان‌دهی می‌شود، نیاز به تحلیل و بررسی علمی دارد. نوعی از تحلیل‌ها که برای برنامه‌ریزان درسی، مؤلفین و تصمیم‌گیرندگان برنامه‌های درسی بسیار مفید و ضروری است، تحلیل محتوا^۱ است. این نوع تحلیل‌ها کمک می‌کند تا مفاهیم، اصول، نگرش‌ها، باورها و کلیه اجزا مطرح شده در قالب دروس کتاب مورد بررسی عملی قرار گرفته و با اهداف برنامه درسی، مقایسه و ارزشیابی شوند (یارمحمدیان، ۱۳۹۰، ص ۱۴۹). از آنجا که نظام آموزش و پرورش در ایران متمرکز بوده و کتاب و معلم محورهای آموزش و یادگیری هستند و نیز با توجه به آنکه در بسیاری از موارد کتاب درسی تنها وسیله آموزش است که در اختیار معلم قرار دارد، نقش کتاب به عنوان برنامه و تعیین کیفیت یادگیری بسیار مهم تلقی شده و جای تعمق و بررسی دارد و بازنگری، تجدیدنظر و اصلاح برنامه و محتوای کتاب‌ها در زمینه‌های رشد برنامه‌ریزی و به تبع آن رشد پیشرفت تحصیلی را فراهم می‌آورد (مختارنژادعربی، ۱۳۸۷، ص ۳).

در یک دهه اخیر به موازات لزوم پاسخ‌گویی به نیازهای نو و همچنین تدوین اسناد تحولی من جمله برنامه درسی ملی برنامه جدیدی برای کتاب‌های درسی ابتدایی تدوین شده است که در این برنامه جدید سعی شده به این موارد توجه شود. حال این مقاله سعی می‌نماید تا اهداف پنج‌گانه ذیل را بررسی نماید:

۱. تعیین میزان توجه محتوای کتاب‌های درسی "فارسی (بخوانیم)" به مفاهیم مهدوی؛
۲. تعیین میزان توجه محتوای کتاب‌های "آموزش قرآن" به مفاهیم مهدوی؛
۳. تعیین میزان توجه محتوای کتاب‌های "هدیه‌های آسمانی" به مفاهیم مهدوی؛
۴. تعیین میزان توجه محتوای کتاب‌های "مطالعات اجتماعی" به مفاهیم مهدوی؛
۵. تعیین میزان توجه محتوای مجموع "کتب چهارگانه" به مفاهیم مهدوی.

سوابق پژوهشی

در بررسی پیشینه پژوهش معلوم شد که در مورد موضوع مورد نظر پژوهش‌های زیادی انجام نشده است در عین حال به برخی از آنها در ادامه اشاره می‌شود.

نتایج پژوهش جعفری هرنندی و نجفی (۱۳۹۲) با عنوان «بررسی میزان توجه به مؤلفه‌های مهدویت در محتوای برنامه درسی دوره متوسطه ایران» حاکی از آن است که در بین کتاب‌های درسی متوسطه کتاب دین و زندگی با بیشترین توجه و کتاب ادبیات فارسی کمترین توجه به مسئله مهدویت داشته‌اند.

امینی، ماشاء‌اللهی نژاد و علیزاده زارعی (۱۳۹۱) در پژوهشی با عنوان «تحلیل محتوای کتاب‌های هدیه‌های آسمانی و فارسی مقطع ابتدایی از نظر توجه به مهدویت» بیان کرده توجه به نمادها و مؤلفه‌های مهدویت و آموزش آن در کتاب‌ها بسیار کم می‌باشد و لازم است در کتاب‌ها و در نظام آموزش و پرورش کشور تغییرات و اصلاحات لازم صورت پذیرد.

نتایج پژوهش جعفری هرنندی (۱۳۹۱) با عنوان «تحلیل محتوای کتاب‌های درسی دوره ابتدایی به لحاظ میزان توجه به مباحث مهدویت» حاکی از آن است که در مجموع ۶۰۷ مرتبه به محورها و مؤلفه‌های مفهومی مرتبط با مهدویت توجه شده است. میزان آن در کتاب‌های بخوانیم (فارسی)، هدیه‌های آسمانی و تعلیمات اجتماعی به ترتیب ۲۶۳، ۲۵۲ و ۹۲ مرتبه بوده است. بیشترین توجه به محور؛ گفتار، رفتار، سیره، کلاس پنجم و کتاب هدیه‌های آسمانی پنجم شده و کمترین توجه به محور، ظهور و اتفاقات بعد از آن، کلاس اول ابتدایی و کتاب تعلیمات اجتماعی چهارم ابتدایی صورت گرفته است.

احسانی (۱۳۹۰) در پژوهشی با عنوان «زمینه‌سازی تربیتی مهدویت» مهم‌ترین یافته این پژوهش اثبات نیاز جامعه امروز به مهدویت بیان کرده است.

پژوهش فقیهی (۱۳۸۸) با عنوان «نقد و بررسی وضعیت آموزش مهدویت در کتب درسی بینش و معارف اسلامی نظام آموزش و پرورش کشور قبل از انقلاب» نتایج حاکی از آن است که در کتاب‌های درسی بعد از انقلاب توجه بیشتری نسبت به قبل از انقلاب صورت گرفته است و در ضمن با وجود اینکه از نظر کمی توجه به موضوع مهدویت بیشتر شده ولی برای نگرش کارآمد در دانش‌آموزان برنامه‌ریزی و هدف‌گذاری‌های ضروری لازم است.

مرزوقی (۱۳۸۷) در پژوهشی با موضوع «سیمای مهدویت در برنامه‌های آموزش مدارس» نتیجه گرفت هدف‌گذاری و برنامه‌ریزی مشخصی در تدوین محتوا درباره گسترش تفکر

مهدویت وجود ندارد.

شفیعی سروستانی (۱۳۸۷) در پژوهشی اهداف نظام تربیتی اسلام را با نظام تربیتی مهدویت بررسی کرده و بعد از آن براساس قرآن و احادیث هدف‌های نظام تربیتی مهدویت را مشخص کرده است و صالحی (۱۳۸۶) در پژوهش دیگر به جایگاه مفهوم‌شناسی اصول تربیتی در نظام تربیتی مهدویت پرداخته است. گودرزی (۱۳۸۶) در پژوهشی با عنوان «بررسی رابطه آموزه‌های مهدویت و تعلیم و تربیت اسلامی» تأثیر آموزه‌های مهدویت را بر تعلیم و تربیت نتیجه گرفته است.

شعبانی (۱۳۸۳) در تحقیق برنامه‌های درسی دینی و اخلاقی دوره ابتدایی ایران را با چند کشور جهان بررسی تطبیقی کرده است.

مهرمحمدی و صمدی (۱۳۸۲) در پژوهشی با عنوان «بازنگری در الگوی آموزش دینی جوانان و نوجوانان در دوره متوسطه» روش و الگویی برای آموزش دینی در دوره متوسطه معرفی کرده است.

موسی‌پور (۱۳۸۲) به بررسی تغییرات و تحولات برنامه درسی آموزش دینی در دوره ابتدایی پرداخته است و بیان کرده برنامه درسی آموزش دینی اصول سازماندهی بیشتری پیدا کرده و آموزش‌های دینی به پایه‌های پایین‌تر آمده است و ارزشیابی نقش لازم را ایفا نکرده است بنابراین برنامه‌های آموزش دینی روندی خوب داشته است ولی هنوز با وضع مطلوب فاصله وجود دارد و نیازمند برنامه ریزی‌های دقیق‌تری می‌باشد.

از دیدگاه کربن (۱۳۸۲) آموزه مهدویت در عالم تشیع ریشه در اعتقاد به ولایت فقیه و امامت دارد و دور ولایت دوری است که پس از دور نبوی در عالم تشیع آغاز گردیده است و همچنان تا پایان تاریخ ادامه می‌یابد. بنابراین اندیشه مهدویت عنصر اصلی فکر شیعه است که این مذهب را از مذاهب دیگر متمایز ساخته و باعث پویایی آن شده است.

از نظر آیزنر^۱ (۱۹۷۹) و ژیرو^۲ (۱۹۹۲) مراکز آموزشی باید به پرورش و رشد نگرش‌ها، گرایش‌ها و مهارت‌های اخلاقی بپردازد که نسل نو را قادر ساخته تا جامعه‌ای بهتر ایجاد کنند. مک دونالد^۳ (۲۰۰۲) خاطرنشان می‌کند که در سال‌های اخیر مقوله روحانیت و اخلاق در نظام‌های آموزشی به عنوان جنبه یا ویژگی اصلی انسان که دارای ارتباط معنوی با بهبود و

1 Eisner

2 Giroux

3 Macdonald

سلامت فردی وی می‌باشد، مورد توجه بسیار قرار گرفته است.

البنیانی^۱ (۲۰۰۵) به بررسی محتوای ارائه شده از مسلمانان و اعراب در ۱۸ کتاب درسی کشور آمریکا پرداخته است. بر این اساس ۵۰٪ کتاب‌های مورد بررسی به مسائل عادی اسلام اشاره داشته‌اند، ۲۷/۸٪ کتاب‌ها دیدگاهی کاملاً منفی نسبت به اسلام، و ۲۲/۲٪ نکات مثبتی از اسلام ارائه کرده‌اند. الخبیطی^۲ (۲۰۰۵) ۲۳ کتاب درسی فلسطین اشغالی را تحلیل کرده است؛ ۱۳٪ کتاب‌های مورد بررسی، به مسائل عادی اسلام اشاره داشته و ۴/۳٪ دارای نکات مثبتی از اسلام است و ۸۲/۶٪ کتاب‌ها دیدگاهی کاملاً منفی به اسلام داشته‌اند. العقیلی^۳ (۲۰۰۵) در پژوهش دیگری ۳۰ کتاب درسی کشور انگلیس را تحلیل کرده است. بر این اساس ۷۳٪ مباحث در مورد مسائل معمولی آیین اسلام و ۱۷٪ مطالب مثبتی درباره اسلام و ۱۰٪ دارای مباحث منفی هستند.

جرویس^۴ و توبیین^۵ در گزارش پژوهشی SAIC (۲۰۰۶) به این نتیجه رسیدند که تمام کتب درسی ایران تأکید به اسلام وجود دارد.

در پژوهشی که مؤسسه CMIP (۲۰۰۷) با موضوع «کتاب‌های درسی ایران، محتوا و زمینه» انجام داد. نتیجه آن حاکی از توجه مستقیم و غیر مستقیم کتاب‌های درسی ایران به ارائه تعالیم مذهب شیعه است (SATC).

روش پژوهش

با توجه به تحلیل کمی، عینی و نظام دار کتاب‌های درسی در زمینه توجه به مفاهیم مرتبط با مهدویت و همچنین ابزار مورد استفاده، روش پژوهش توصیفی و از نوع تحلیل محتوا می‌باشد. تحلیل محتوا، پیام‌های آشکار هر متن را مورد بررسی قرار می‌دهد (سرمد ۱۳۹۴). واحد ثبت^۶ در این تحقیق مضمون است واحد ثبت به بخش معنادار و قابل رمزگذاری محتوا اطلاق می‌شود و روش شمارش نیز فراوانی است. مقوله بندی در این تحقیق با روش جعبه‌ای^۷ است. یعنی مقوله‌ها از قبل پژوهش مشخص می‌شوند به همین دلیل به آن روش از پیش تعیین شده نیز می‌گویند (نوریان، ۱۳۹۳).

1 Al- Banyan
2 Al- khabti
3 Al- Aqeeli
4 Groiss
5 Thoobian
6 recoding unit
7 procedure parboil

جامعه آماری، شامل همه کتاب‌های دوره ابتدایی چاپ سال ۱۳۹۵ بوده که جمعاً ۴۲ جلد کتاب درسی در پایه‌های مختلف است. نمونه پژوهش شامل کتاب‌های درسی «هدیه‌های آسمانی»، «مطالعات اجتماعی»، «آموزش قرآن» و «فارسی بخوانیم» است. این کتاب‌ها با توجه به موضوع پژوهش انتخاب شده و لذا نمونه‌گیری ما با روش هدفمند صورت گرفته است. موضوع این کتاب‌ها طوری است که انتظار می‌رود به موضوع پژوهش پرداخته باشند. ابزار گردآوری داده‌ها، چک لیست تحلیل محتوای کتاب‌های درسی محقق ساخته بوده که به منظور ساخت آن، چک لیست‌های تحلیل محتوای امینی، ماشاءاللهی نژاد و علیزاده زارعی (۱۳۹۱)، جعفری هرنندی (۱۳۹۱)، جعفری هرنندی و نجفی (۱۳۹۲) مبنای اصلی کار بوده که پس از اصلاحات لازم چک لیست جدید مبتنی بر ۶ محور و ۶۰ مؤلفه در جدول ۱ آورده شده است. قابل ذکر است به منظور اصلاحات در چک لیست‌های ذکر شده، متون مطرح در مورد مهدویت مانند جلد سیزدهم بحار الانوار (مجلسی، ۱۴۱۳) و الکافی (کلینی، ۱۴۱۳) و چهره‌های درخشان چهارده معصوم (حسینی دشتی، ۱۳۸۴) مجدداً مورد بررسی قرار گرفت.

جدول ۱ چهارچوب مفهومی محورها و مؤلفه‌های مفهومی مرتبط با مهدویت

مؤلفه‌های مفهومی	محورها
مهدی، قائم، ولی عصر، امام دوازدهم، منجی، خلیفه‌الله، حجت‌الله، حجت بن الحسن، گل نرگس، محمد، امام زمان، بقیة‌الله	القاب حضرت
هدایت، رهبری، حکومت اسلامی، عمر طولانی، نابودکننده شرک، مهربانی و عطف، پرهیزگاری، برقراری عدالت، امید شیعیان، راز و نیاز و عبادت	خصوصیات حضرت
خروج سفیانی، خروج یمانی، خروج دجال، قتل نفس زکیه، حیرت و سرگردانی مردم، مشکل شدن دینداری، تردید در وجود آن حضرت، فراگیر شدن ظلم	نشانه‌های ظهور
امتحان و آزمایش مردم، بیعت نکردن با ستمگران، حفظ جان حضرت، ظلم و ستم مردم به خودشان، امید به زندگی، ایجاد صبوری، تشنه عدالت	ادله غیبی
دعا برای فرج، رجوع به علما دینی، خواندن نماز اول وقت، منتظر فرج بودن، اخلاص در عمل، بردباری، کمک به مردم، توجه به قرآن، رعایت حجاب، توجه به فتنه‌ها، حفظ زبان، صدقه دادن، احترام به پدر و مادر، صلوات فرستادن	انتظارات حضرت از مردم
پرشدن عدل، رفاه مردم، حکومت جهانی آن حضرت، رجعت، ناراحتی ظالمان و مبارزه با آنها، برقراری امنیت، به هلاکت رساندن شیطان، وفادار، گرفتن انتقام خون امام حسین <small>علیه السلام</small>	فواید و تأثیرات ظهور

برای اطمینان کامل از روایی^۱ صوری و محتوایی، محورها و مؤلفه‌های مفهومی استخراجی در اختیار گروهی از صاحب‌نظران در عرصه برنامه درسی و مهدویت گذارده شده و از طیفی از

1 validity

یک تا پنج ارزش گذاری کنند. نتایج بررسی ارزش گذاری‌های آنان تایید محورها و مولفه‌های مفهومی دسته بندی شده در محورها با ارزش میانگین ۴/۴۵ بوده است. علاوه بر آن برای اطمینان روایی صوری و محتوایی ابزار، چک لیست تهیه شده دوباره توسط صاحب نظران و متخصصان مذکور قرار گرفت و بعد از اصلاحات آن در طیفی از یک تا پنج ارزش گذاری شد که ارزش میانگین ۴/۴ به دست آورد.

برای تأمین پایایی^۱ ابزار تکنیک اجرای مجدد استفاده شده است. به طوری که فرم نهایی به طور همزمان مجزا در اختیار تحلیل‌گر دیگری قرار داده شد که چند درس از کتاب‌ها بررسی و تحلیل کند. ضریب همبستگی داده‌های به دست آمده از تحلیل‌گر متخصص و اصلی مورد محاسبه قرار گرفته و نتیجه آن ۰/۸۵ بوده است.

با توجه به روش انجام پژوهش و نبود نمونه‌گیری تحلیل آماری در سطح توصیفی انجام شده و در آن از شاخص‌های درصد، فراوانی، رتبه بندی، پراکندگی، میانگین، جدول‌های توصیفی و گرایش مرکزی استفاده شده است. همچنین به منظور استفاده از تکنیک آنتروپی شانون (به هنجار کردن داده‌های جدول فراوانی، محاسبه بار اطلاعاتی مقوله‌ها و به دست آوردن ضریب اهمیت آن‌ها) داده‌ها، تجزیه تحلیل و توصیف شدند که در ادامه به توضیح مراحل سه‌گانه آنتروپی شانون پرداخته می‌شود:

مرحله اول: ماتریس فراوانی‌های جدول فراوانی باید به هنجار شوند که برای این کار از این رابطه استفاده می‌شود:

$$P_{ij} = \frac{F_{ij}}{\sum_{i=1}^m F_{ij}} \quad (i=1,2,3,\dots,m, j=1,2,\dots,n)$$

هنجار شده ماتریس فراوانی $P =$ فراوانی مقوله = شماره پاسخگو $i =$ شماره مقوله $j =$ تعداد پاسخگو $m =$

مرحله دوم: بار اطلاعاتی هر مقوله را محاسبه کرده و در ستون‌های مربوطه قرار می‌دهیم و برای این منظور از رابطه زیر استفاده می‌شود:

$$E_j = -K \sum_{i=1}^m [P_{ij} L_n P_{ij}] \quad (j=1,2,n) \quad K = \frac{1}{L_n m}$$

هنجار شده ماتریس $P_{j = (1,2,\dots,n)}$ لگاریتم نپری $L_n =$ شماره پاسخگو $i =$ شماره

مقوله = z تعداد پاسخگو = m

مرحله سوم: با استفاده از بار اطلاعاتی مقوله‌ها (i = 1, 2, ..., n) ضریب اهمیت هر یک از مقوله‌ها محاسبه شده و هر مقوله ای که دارای بار اطلاعاتی بیشتری باشد از درجه اهمیت (Wj) بیشتری برخوردار است. برای محاسبه ضریب اهمیت از رابطه زیر استفاده شده:

$$W_j = \frac{E_j}{\sum_{j=1}^m E_j}$$

درجه اهمیت W_j = بار اطلاعاتی هر مقوله = E_j تعداد مقوله‌ها = n شماره مقوله = z لازم به ذکر است در محاسبه E_j مقادیر P_{ij} که برابر صفر باشد به دلیل بروز خطا و جواب بی نهایت در محاسبات ریاضی با عدد بسیار کوچک ۰/۰۰۰۰۱ جایگزین شده است اما زشاخصی است که ضریب اهمیت هر مقوله را در یک پیام با توجه به شکل پاسخگوها مشخص می‌کند از طرفی با توجه به بردار w، مقوله‌های حاصل از پیام را نیز رتبه‌بندی می‌کنیم (آذر، ۱۳۸۰).

یافته‌های پژوهش

در قسمت یافته‌های پژوهش براساس سؤالات در پنج قسمت تشریح شده است:

الف) نتایج سؤال اول پژوهش: در محتوای کتاب‌های درسی فارسی (بخوانیم) چه میزان به مفاهیم مهدوی توجه شده است؟

بر اساس نتایج از بین مؤلفه‌های تحلیل شده، بیشترین توجه به مؤلفه راز و نیاز و عبادت با ۶/۱ درصد بوده است. این در حالی است که به تعداد زیادی از مؤلفه‌ها اصلاً توجه نشده است. در بین کتاب‌های فارسی بیشترین توجه به مفاهیم مهدوی را کتاب چهارم با ۲۴۱ مورد، و کمترین توجه را کتاب اول با ۱۵۴ مورد نموده‌اند.

از بین محورهای مفهومی تحلیل شده بیشترین توجه به محور خصوصیات آن حضرت با ۳۸۰ مورد و کمترین توجه به محور نشانه‌های ظهور با ۴۵ مورد بوده است.

جدول ۲. نتایج ارزیابی محتوای کتاب‌های درسی فارسی دوره ابتدایی به لحاظ توجه به

مفاهیم مرتبط با مهدویت به تفکیک محور، مؤلفه و کلاس

محور	مؤلفه‌ها	اول	دوم	سوم	چهارم	پنجم	ششم	فراوانی	درصد
القاب حضرت	مهدی	۰	۴	۲	۰	۱	۱۷	۲۴	۲
	امام دوازدهم	۰	۰	۱	۰	۰	۰	۱	۰/۱
	گل نرگس	۰	۰	۳	۴	۰	۰	۷	۰/۶
	محمد	۳	۴	۷	۵	۶	۱۵	۴۰	۳/۴
	امام زمان	۱	۰	۱	۰	۰	۰	۲	۰/۲

محور	مولفه‌ها	اول	دوم	سوم	چهارم	پنجم	ششم	فراوانی	درصد
ویژگی‌های آن حضرت	هدایت	۶	۸	۵	۱۲	۶	۴	۴۱	۳/۵
	رهبری	۷	۹	۱۰	۸	۵	۸	۴۷	۴
	حکومت اسلامی	۹	۴	۱۳	۱۵	۱۰	۷	۵۸	۴/۹
	عمر طولانی	۱	۰	۲	۶	۲	۲	۱۳	۱/۱
	نابود کننده شرک	۳	۲	۴	۹	۴	۶	۲۸	۲/۴
	مهربانی و عطوفت	۵	۶	۷	۱۱	۶	۱۰	۴۵	۳/۸
	پرهیزگاری	۲	۳	۷	۵	۵	۸	۲۹	۲/۵
	برقراری عدالت	۴	۵	۸	۶	۶	۷	۳۶	۳/۱
	امید شیعیان	۱	۰	۳	۱	۱	۷	۱۲	۱
	راز و نیاز و عبادت	۱۵	۱۱	۱۰	۹	۹	۱۴	۷۱	۶/۱
	حیرت و سرگردانی مردم	۱	۰	۳	۰	۰	۱	۵	۰/۴
	مشکل شدن دینداری	۳	۱	۴	۲	۲	۷	۲۰	۱/۷
	فراگیر شدن ظلم	۴	۲	۱	۸	۱	۳	۲۰	۱/۷
ادله غیبت	امتحان و آزمایش مردم	۶	۸	۵	۹	۷	۴	۳۹	۳/۳
	بیعت نکردن با ستمگران	۷	۴	۳	۱۰	۳	۱	۲۸	۲/۴
	حفظ جان حضرت	۰	۰	۱	۰	۱	۰	۲	۰/۲
	ظلم و ستم مردم به خودشان	۰	۲	۱	۰	۲	۱	۶	۰/۵
	امید به زندگی	۳	۴	۳	۲	۲	۸	۲۳	۲
	ایجاد صبوری	۲	۹	۵	۷	۵	۴	۳۲	۲/۷
	تشنه عدالت	۴	۷	۶	۵	۶	۴	۳۲	۲/۷
انتظارات حضرت از مردم	دعا برای فرج	۱	۰	۴	۳	۰	۰	۸	۰/۷
	رجوع به علما دینی	۵	۶	۲	۲	۴	۳	۲۲	۱/۹
	خواندن نماز اول وقت	۹	۸	۷	۴	۴	۵	۳۵	۳
	منتظر فرج بودن	۰	۰	۳	۲	۰	۰	۵	۰/۴
	اخلاص در عمل	۳	۹	۶	۸	۶	۴	۳۷	۳/۲
	بردباری	۲	۴	۵	۷	۵	۸	۳۱	۲/۶
	کمک به مردم	۶	۵	۸	۱۰	۳	۹	۴۱	۳/۵
	توجه به قرآن	۷	۴	۱۲	۶	۸	۴	۴۱	۳/۵
رعایت حجاب	۵	۹	۶	۷	۳	۵	۳۵	۳	

محور	مولفه‌ها	اول	دوم	سوم	چهارم	پنجم	ششم	فراوانی	درصد	
	توجه به فتنه‌ها	۴	۲	۳	۵	۴	۲	۲۰	۱/۷	
	حفظ زبان	۳	۵	۲	۱	۲	۸	۲۱	۱/۸	
	صدقه دادن	۲	۱	۴	۳	۲	۱	۱۳	۱/۱	
	احترام به پدر و مادر	۸	۷	۶	۵	۴	۹	۳۹	۳/۳	
	صلوات فرستادن	۱	۱	۸	۴	۱	۶	۲۱	۱/۸	
فواید و تاثیرات ظهور	پرشدن عدل	۲	۶	۴	۵	۲	۳	۲۲	۱/۹	
	رفاه مردم	۲	۴	۵	۹	۶	۴	۳۰	۲/۶	
	حکومت جهانی آن حضرت	۰	۰	۲	۱	۰	۱	۴	۰/۳	
	رجعت	۰	۰	۲	۰	۰	۰	۲	۰/۲	
	ناراحتی ظالمان و مبارزه با آنها	۰	۲	۱	۵	۰	۰	۸	۰/۷	
	برقراری امنیت	۴	۵	۳	۱۳	۹	۵	۳۹	۳/۳	
	به هلاکت رساندن شیطان	۲	۳	۲	۲	۳	۱	۱۳	۱/۱	
	وفادار	۱	۴	۵	۳	۵	۲	۲۰	۱/۷	
	گرفتن انتقام خون امام حسین <small>علیه السلام</small>	۰	۰	۱	۲	۲	۰	۵	۰/۴	
	مجموع فراوانی	۱۵۴	۱۷۸	۲۱۶	۲۴۱	۱۸۹	۱۹۵	۱۱۷۳	****	
	درصد	****	۱۳/۱	۱۵/۲	۱۸/۴	۲۰/۵	۱۶/۱	۱۶/۶	****	۱۰۰

جدول ۳. نتایج ارزیابی محتوای کتاب‌های درسی فارسی دوره ابتدایی در توجه به مفاهیم مرتبط با مهدویت بر حسب محورها

پایه‌های تحصیلی								محورهای مرتبط با مهدویت
درصد	جمع	ششم	پنجم	چهارم	سوم	دوم	اول	
۶/۳	۷۴	۳۲	۷	۹	۱۴	۸	۴	القاب آن حضرت
۳۲/۴	۳۸۰	۶۰	۶۸	۸۲	۶۹	۴۸	۵۳	خصوصیات آن حضرت
۳/۸	۴۵	۵	۱۱	۱۰	۸	۳	۸	نشانه‌های ظهور
۱۳/۸	۱۶۲	۱۸	۳۱	۳۳	۲۴	۳۴	۲۲	ادله غیبت
۳۱/۵	۳۶۹	۶۴	۴۵	۶۷	۷۶	۶۱	۵۶	انتظارات حضرت از مردم
۱۲/۲	۱۴۳	۱۶	۲۷	۴۰	۲۵	۲۴	۱۱	فواید و تاثیرات ظهور
۱۰۰	۱۱۷۳	۱۹۵	۱۸۹	۲۴۱	۲۱۶	۱۷۸	۱۵۴	مجموع

در جدول شماره ۴ داده‌های به‌نچار شده توجه به محورهای مرتبط با مهدویت در محتوای کتاب‌های درسی فارسی دوره ابتدایی آمده است.

جدول ۴. داده‌های بهنجار شده توجه به محورهای مرتبط با مهدویت در محتوای کتاب‌های درسی فارسی دوره ابتدایی

ششم	پایه‌های تحصیلی					محورهای مرتبط با مهدویت
	پنجم	چهارم	سوم	دوم	اول	
۰/۱۶۴	۰/۰۳۷	۰/۰۳۷	۰/۰۶۵	۰/۰۴۵	۰/۰۲۶	القاب آن حضرت
۰/۳۰۸	۰/۳۶۰	۰/۳۴۰	۰/۳۱۹	۰/۲۷۰	۰/۳۴۴	خصوصیات آن حضرت
۰/۰۲۶	۰/۰۵۸	۰/۰۴۱	۰/۰۳۷	۰/۰۱۷	۰/۰۵۲	نشانه‌های ظهور
۰/۰۹۲	۰/۱۶۴	۰/۱۳۷	۰/۱۱۱	۰/۱۹۱	۰/۱۴۳	ادله غیبت
۰/۳۲۸	۰/۲۳۸	۰/۲۷۸	۰/۳۵۲	۰/۳۴۳	۰/۳۶۴	انتظارات حضرت از مردم
۰/۰۸۲	۰/۱۴۳	۰/۱۶۶	۰/۱۱۶	۰/۱۳۵	۰/۰۷۱	فواید و تاثیرات ظهور

پس از نرمال‌سازی داده‌ها با استفاده از فرمول مرحله دوم روش شانون مقدار بار اطلاعاتی (EJ) هریک از ابعاد به دست می‌آید، که در جدول زیر آورده شده است.

در مرحله پایانی نیز ضریب اهمیت محورهای مرتبط با مهدویت با استفاده از فرمول مرحله سوم روش آنتروپی شانون محاسبه گردیده که آن هم در جدول زیر آمده و هر محوری که دارای بار اطلاعاتی بیشتری باشد از درجه اهمیت (WJ) بیشتری برخوردار است. نتایج جدول شماره ۵ نشان می‌دهد که از بین کتاب‌های درسی فارسی پایه‌های ششگانه بیشترین ضریب اهمیت مربوط به کتاب فارسی پایه پنجم (۰/۱۷۲) و کمترین ضریب اهمیت مربوط به کتاب درسی فارسی پایه اول (۰/۱۵۸) بوده است.

جدول ۵. مقدار بار اطلاعاتی و ضریب اهمیت محورهای مرتبط با مهدویت در محتوای کتاب‌های درسی فارسی دوره ابتدایی

ششم	پنجم	چهارم	سوم	دوم	اول	پایه‌های تحصیلی
۰/۸۶۲	۰/۸۷۷	۰/۸۶۴	۰/۸۵۱	۰/۸۴۶	۰/۸۰۹	بار اطلاعاتی (EJ)
۰/۱۶۹	۰/۱۷۲	۰/۱۶۹	۰/۱۶۷	۰/۱۶۶	۰/۱۵۸	ضریب اهمیت (WJ)

ب) نتایج سؤال دوم پژوهش: در محتوای کتاب‌های آموزش قرآن چه میزان به مفاهیم مهدوی توجه شده است؟

بر اساس نتایج از بین مؤلفه‌های تحلیل شده، بیشترین توجه به مؤلفه هدایت با ۷/۴ درصد بوده است. این در حالی است که به تعداد زیادی از مؤلفه‌ها اصلاً توجه نشده است. در بین کتاب‌های آموزش قرآن بیشترین توجه به مفاهیم مهدوی را کتاب اول با ۲۸۰ مورد، و کمترین توجه را کتاب ششم با ۱۱۶ مورد نموده‌اند.

از بین محورهای مفهومی تحلیل شده بیشترین توجه به محور انتظارات حضرت از مردم با ۳۷۴ مورد و کمترین توجه به محور القاب آن حضرت با ۳۳ مورد بوده است.

جدول ۶. نتایج ارزیابی محتوای کتاب‌های درسی آموزش قرآن دوره ابتدایی به لحاظ توجه به مفاهیم مرتبط با مهدویت به تفکیک محور، مؤلفه و کلاس

محور	مؤلفه‌ها	اول	دوم	سوم	چهارم	پنجم	ششم	فراوانی	درصد
لقاب حضرت	محمد	۱۲	۷	۳	۴	۲	۳	۳۱	۲/۹
	امام زمان	۲	۰	۰	۰	۰	۰	۲	۰/۲
خصوصیات آن حضرت	هدایت	۲۲	۱۳	۱۰	۱۴	۱۱	۹	۷۹	۷/۴
	رهبری	۸	۵	۴	۶	۵	۳	۳۱	۲/۹
	حکومت اسلامی	۶	۳	۷	۳	۲	۴	۲۵	۲/۳
	عمر طولانی	۰	۰	۱	۵	۴	۱	۱۱	۱
	نابودکننده شرک	۷	۸	۱۱	۷	۹	۷	۴۹	۴/۶
	مهربانی و عطوفت	۱۰	۹	۵	۴	۶	۵	۳۹	۳/۷
	پرهیزگاری	۸	۴	۲	۳	۵	۳	۲۵	۲/۳
	برقراری عدالت	۳	۶	۳	۴	۳	۲	۲۱	۲
	راز و نیازو عبادت	۲۱	۱۴	۹	۸	۱۰	۷	۶۹	۶/۵
	حیرت و سرگردانی مردم	۰	۰	۵	۳	۱	۰	۹	۰/۸
نشانه‌های ظهور	مشکل شدن دینداری	۴	۳	۲	۴	۳	۲	۱۸	۱/۷
	فراگیر شدن ظلم	۷	۲	۵	۲	۹	۴	۲۸	۲/۶
	امتحان و آزمایش مردم	۹	۴	۸	۷	۷	۴	۳۹	۳/۷
ادله غیبت	بیعت نکردن با ستمگران	۸	۱۲	۹	۵	۶	۲	۴۲	۳/۹
	ظلم و ستم مردم به خودشان	۰	۰	۴	۰	۰	۰	۴	۰/۴
	امید به زندگی	۳	۱	۲	۱	۲	۱	۱۰	۰/۹
	ایجاد صبوری	۷	۴	۵	۳	۴	۴	۲۶	۲/۴
	تشنه عدالت	۵	۳	۴	۳	۱	۴	۲۰	۱/۹
	دعا برای فرج	۰	۰	۱	۰	۰	۰	۱	۰/۱
انتظارات حضرت از مردم	رجوع به علما دینی	۱۱	۴	۲	۳	۰	۲	۲۲	۲/۱
	خواندن نماز اول وقت	۱۵	۹	۲۴	۱۳	۵	۴	۷۰	۶/۶
	منتظر فرج بودن	۰	۱	۰	۰	۰	۰	۱	۰/۱
	اخلاص در عمل	۹	۶	۷	۸	۶	۳	۳۹	۳/۷
	بردباری	۵	۴	۴	۳	۲	۲	۲۰	۱/۹
	کمک به مردم	۶	۲	۱	۵	۱	۵	۲۰	۱/۹

موضوع	مؤلفه‌ها	اول	دوم	سوم	چهارم	پنجم	ششم	فراوانی	درصد
	توجه به قرآن	۲۳	۱۰	۸	۹	۷	۸	۶۵	۶/۱
	رعایت حجاب	۲	۱	۱	۴	۶	۵	۱۹	۱/۸
	توجه به فتنه‌ها	۴	۷	۳	۲	۲	۱	۱۹	۱/۸
	حفظ زبان	۱	۰	۲	۰	۱	۲	۶	۰/۶
	صدقه دادن	۵	۶	۴	۵	۴	۴	۲۸	۲/۶
	احترام به پدر و مادر	۸	۵	۷	۳	۷	۹	۳۹	۳/۷
	صلوات فرستادن	۹	۳	۴	۵	۲	۲	۲۵	۲/۳
فواید و تأثیرات ظهور	پرشدن عدل	۴	۲	۳	۲	۱	۳	۱۵	۱/۴
	رفاه مردم	۳	۱	۰	۱	۰	۰	۵	۰/۵
	رجعت	۰	۴	۱	۰	۲	۰	۷	۰/۷
	ناراحتی ظالمین و مبارزه با آنها	۴	۶	۱	۳	۵	۰	۱۹	۱/۸
	برقراری امنیت	۵	۳	۲	۴	۲	۰	۱۶	۱/۵
	به هلاکت رساندن شیطان	۲۰	۸	۴	۵	۳	۳	۴۳	۴
	وفادار	۴	۲	۱	۳	۱	۱	۱۱	۰/۱
مجموع فراوانی	****	۲۸۰	۱۸۲	۱۷۹	۱۶۴	۱۴۷	۱۱۶	۱۰۶۸	****
درصد	*****	۲۶/۲	۱۷	۱۶/۸	۱۵/۴	۱۳/۸	۱۰/۹	*****	۱۰۰

جدول ۷. نتایج ارزیابی محتوای کتاب‌های درسی آموزش قرآن دوره ابتدایی در توجه به مفاهیم مرتبط با مهدویت بر حسب محورها

درصد	پایه‌های تحصیلی							محورهای مرتبط با مهدویت
	جمع	ششم	پنجم	چهارم	سوم	دوم	اول	
۳/۱	۳۳	۳	۲	۴	۳	۷	۱۴	لقاب آن حضرت
۳۲/۷	۳۴۹	۴۱	۵۵	۵۴	۵۲	۶۲	۸۵	خصوصیات آن حضرت
۵/۱	۵۵	۵	۱۳	۹	۱۲	۵	۱۱	نشانه‌های ظهور
۱۳/۲	۱۴۱	۱۴	۲۰	۱۹	۳۲	۲۴	۳۲	ادله غیبت
۳۵	۳۷۴	۴۷	۴۳	۶۰	۶۸	۵۸	۹۸	انتظارات حضرت از مردم
۱۰/۹	۱۱۶	۶	۱۴	۱۸	۱۲	۲۶	۴۰	فواید و تأثیرات ظهور
۱۰۰	۱۰۶۸	۱۱۶	۱۴۷	۱۶۴	۱۷۹	۱۸۲	۲۸۰	مجموع

در جدول شماره ۷ داده‌های به‌نجار شده توجه به محورهای مرتبط با مهدویت در محتوای کتاب‌های درسی آموزش قرآن دوره ابتدایی آمده است.

جدول ۸. داده‌های بهنجار شده توجه به محورهای مرتبط با مهدویت در محتوای کتاب‌های درسی آموزش قرآن دوره ابتدایی

ششم	پایه‌های تحصیلی					محورهای مرتبط با مهدویت
	پنجم	چهارم	سوم	دوم	اول	
۰/۰۲۶	۰/۰۱۴	۰/۰۲۴	۰/۰۱۷	۰/۰۳۸	۰/۰۵۰	القاب آن حضرت
۰/۳۵۳	۰/۳۷۴	۰/۳۲۹	۰/۲۹۱	۰/۳۴۱	۰/۳۰۴	خصوصیات آن حضرت
۰/۰۴۳	۰/۰۸۸	۰/۰۵۵	۰/۰۶۷	۰/۰۲۷	۰/۰۳۹	نشانه‌های ظهور
۰/۱۲۱	۰/۱۳۶	۰/۱۱۶	۰/۱۷۹	۰/۱۳۲	۰/۱۱۴	ادله غیبت
۰/۴۰۵	۰/۲۹۳	۰/۳۶۶	۰/۳۸۰	۰/۳۱۹	۰/۳۵۰	انتظارات حضرت از مردم
۰/۰۵۲	۰/۰۹۵	۰/۱۱۰	۰/۰۶۷	۰/۱۴۳	۰/۱۴۳	فواید و تأثیرات ظهور

پس از نرمال‌سازی داده‌ها با استفاده از فرمول مرحله دوم روش شانون مقدار بار اطلاعاتی (EJ)، ضریب اهمیت (WJ) محورهای مرتبط با مهدویت در محتوای کتاب‌های درسی آموزش قرآن دوره ابتدایی نیز محاسبه شد. نتایج جدول شماره ۹ نشان می‌دهد که از بین کتاب‌های درسی قرآن پایه‌های شش‌گانه بیشترین ضریب اهمیت مربوط به کتاب درسی قرآن پایه اول (۰/۱۷۳) و کمترین ضریب اهمیت مربوط به کتاب درسی قرآن پایه ششم (۰/۱۵۵) بوده است.

جدول ۹. مقدار بار اطلاعاتی و ضریب اهمیت محورهای مرتبط با مهدویت در محتوای کتاب‌های درسی آموزش قرآن دوره ابتدایی

ششم	پنجم	چهارم	سوم	دوم	اول	پایه‌های تحصیلی
۰/۷۶۶	۰/۸۳۵	۰/۸۲۴	۰/۸۱۸	۰/۸۳۷	۰/۸۵۵	بار اطلاعاتی (EJ)
۰/۱۵۵	۰/۱۶۹	۰/۱۶۷	۰/۱۶۶	۰/۱۷۰	۰/۱۷۳	ضریب اهمیت (WJ)

ج) نتایج سؤال سوم پژوهش: در محتوای کتب هدیه‌های آسمانی چه میزان به مفاهیم مهدوی توجه شده است؟

بر اساس نتایج از بین مؤلفه‌های تحلیل شده، بیشترین توجه به مؤلفه راز و نیاز و عبادت با ۶/۲ درصد بوده است. این در حالی است که به تعداد زیادی از مؤلفه‌ها اصلاً توجه نشده است.

در بین کتاب‌های هدیه‌های آسمانی بیشترین توجه به مفاهیم مهدوی را کتاب پنجم با ۲۰۴ مورد، و کمترین توجه را کتاب اول با ۱۱۹ مورد نموده‌اند.

از بین محورهای مفهومی تحلیل شده بیشترین توجه به محور انتظارات حضرت از مردم با ۲۴۷ مورد و کمترین توجه به محور نشانه‌های ظهور با ۲۶ مورد بوده است.

جدول ۱۰. نتایج ارزیابی محتوای کتاب‌های درسی هدیه‌های آسمانی
دوره ابتدایی به لحاظ توجه به مفاهیم مرتبط با مهدویت به تفکیک محور، مؤلفه و پایه تحصیلی

محور	مؤلفه‌ها	دوم	سوم	چهارم	پنجم	ششم	فراوانی	درصد
القاب حضرت	مهدی	۴	۰	۳	۱۰	۵	۲۲	۲/۹
	قائم	۰	۰	۰	۲	۰	۲	۰/۳
	ولی عصر	۰	۰	۰	۳	۱	۴	۰/۵
	امام دوازدهم	۰	۰	۱	۲	۲	۵	۰/۷
	منجی	۰	۰	۱	۱	۱	۳	۰/۴
	حجت بن الحسن	۰	۰	۱	۰	۰	۱	۰/۱
	گل نرگس	۰	۰	۱	۱	۰	۲	۰/۳
	محمد	۵	۷	۲	۴	۲	۲۰	۲/۶
	امام زمان	۱	۰	۱	۸	۵	۱۵	۱/۶
خصوصیات آن حضرت	هدایت	۳	۲	۶	۴	۵	۲۰	۲/۶
	رهبری	۰	۱	۳	۲	۶	۱۲	۱/۶
	حکومت اسلامی	۰	۱	۲	۷	۴	۱۴	۱/۹
	عمر طولانی	۰	۰	۸	۳	۲	۱۳	۱/۷
	نابودکننده شرک	۰	۶	۲	۲	۴	۱۴	۱/۹
	مهربانی و عطوفت	۸	۷	۳	۵	۶	۲۹	۳/۸
	پرهیزگاری	۴	۳	۲	۴	۳	۱۶	۲/۱
	برقراری عدالت	۲	۵	۴	۳	۷	۲۱	۲/۸
	امید شیعیان	۱	۰	۲	۵	۴	۱۲	۱/۶
نشانه‌های ظهور	راز و نیاز و عبادت	۱۰	۱۴	۹	۶	۸	۴۷	۶/۲
	حیرت و سرگردانی مردم	۰	۰	۱	۱	۰	۲	۰/۳
	مشکل شدن دینداری	۱	۲	۳	۴	۲	۱۲	۱/۶
	تردید در وجود آن حضرت	۰	۰	۱	۰	۰	۱	۰/۱
	فراگیر شدن ظلم	۲	۰	۳	۲	۴	۱۱	۱/۵
ادله غیبت	امتحان و آزمایش مردم	۳	۱	۴	۷	۵	۲۰	۲/۶
	بیعت نکردن با ستمگران	۲	۷	۲	۹	۱	۲۱	۲/۸
	حفظ جان حضرت	۰	۰	۱	۲	۱	۴	۰/۵
	ظلم و ستم مردم به خودشان	۲	۰	۱	۲	۲	۷	۰/۹
	امید به زندگی	۳	۱	۲	۴	۵	۱۵	۲

موضوع	مؤلفه‌ها	دوم	سوم	چهارم	پنجم	ششم	فراوانی	درصد
انتظارات حضرت از مردم	ایجاد صبوری	۴	۳	۴	۵	۶	۲۲	۲/۹
	تشنه عدالت	۶	۱	۵	۶	۷	۲۵	۳/۳
	دعا برای فرج	۲	۰	۸	۴	۴	۱۸	۲/۴
	رجوع به علما دینی	۱	۲	۳	۲	۱	۹	۱/۲
	خواندن نماز اول وقت	۱۲	۳	۶	۳	۵	۲۹	۳/۸
	منتظر فرج بودن	۳	۰	۵	۴	۲	۱۴	۱/۹
	اخلاص در عمل	۵	۸	۷	۶	۵	۳۱	۴/۱
	بردباری	۳	۴	۳	۵	۳	۱۸	۲/۴
	کمک به مردم	۲	۱	۲	۳	۴	۱۲	۱/۶
	توجه به قرآن	۶	۵	۴	۵	۳	۲۳	۳
	رعایت حجاب	۲	۲	۳	۸	۲	۱۷	۲/۲
	توجه به فتنه‌ها	۰	۷	۲	۴	۳	۱۶	۲/۱
	حفظ زبان	۲	۳	۱	۲	۴	۱۲	۱/۶
	صدقه دادن	۲	۴	۱	۳	۱	۱۱	۱/۵
	احترام به پدر و مادر	۴	۶	۲	۵	۴	۲۱	۲/۸
صلوات فرستادن	۳	۲	۴	۵	۲	۱۶	۲/۱	
فواید و تأثیرات ظهور	پیشدن عدل	۲	۱	۲	۴	۲	۱۱	۱/۵
	رفاه مردم	۱	۲	۲	۲	۱	۸	۱/۱
	حکومت جهانی آن حضرت	۲	۰	۲	۶	۱	۱۱	۱/۵
	رجعت	۱	۰	۳	۸	۳	۱۵	۲
	ناراحتی ظالمان و مبارزه با آنها	۰	۰	۲	۵	۴	۱۱	۱/۵
	برقراری امنیت	۲	۱	۲	۳	۴	۱۲	۱/۶
	به هلاکت رساندن شیطان	۱	۲	۲	۲	۵	۱۲	۱/۶
	وفادار	۲	۱	۱	۱	۲	۷	۰/۹
	گرفتن انتقام خون امام حسین <small>علیه السلام</small>	۰	۸	۰	۰	۲	۱۰	۱/۳
مجموع فراوانی	****	۱۱۹	۱۲۳	۱۴۵	۲۰۴	۱۶۵	۷۵۶	****
درصد	****	۱۵/۷	۱۶/۳	۱۹/۲	۲۷	۲۱/۸	****	۱۰۰

جدول ۱۱. نتایج ارزیابی محتوای کتاب‌های درسی هدیه‌های آسمانی دوره ابتدایی در توجه به مفاهیم مرتبط با مهدویت بر حسب محورها

پایه‌های تحصیلی							محورهای مرتبط با مهدویت
درصد	جمع	ششم	پنجم	چهارم	سوم	دوم	
۹/۸	۷۴	۱۶	۳۱	۱۰	۷	۱۰	القاب آن حضرت
۲۶/۲	۱۹۸	۴۹	۴۱	۴۱	۳۹	۲۸	خصوصیات آن حضرت
۳/۴	۲۶	۶	۷	۸	۲	۳	نشانه‌های ظهور
۱۵/۱	۱۱۴	۲۷	۳۵	۱۹	۱۳	۲۰	ادله غیبت
۳۲/۷	۲۴۷	۴۳	۵۹	۵۱	۴۷	۴۷	انتظارات حضرت از مردم
۱۲/۸	۹۷	۲۴	۳۱	۱۶	۱۵	۱۱	فواید و تاثیرات ظهور
۱۰۰	۷۵۶	۱۶۵	۲۰۴	۱۴۵	۱۲۳	۱۱۹	مجموع

در جدول شماره ۱۲ داده‌های به‌نچار شده توجه به محورهای مرتبط با مهدویت در محتوای کتاب‌های درسی هدیه‌های آسمانی دوره ابتدایی آمده است.

جدول ۱۲. داده‌های به‌نچار شده توجه به محورهای مرتبط با مهدویت در محتوای کتاب‌های درسی هدیه‌های آسمانی دوره ابتدایی

پایه‌های تحصیلی					محورهای مرتبط با مهدویت
ششم	پنجم	چهارم	سوم	دوم	
۰/۰۹۷	۰/۱۵۲	۰/۰۶۹	۰/۰۵۷	۰/۰۸۴	القاب آن حضرت
۰/۲۹۷	۰/۲۰۱	۰/۲۸۳	۰/۳۱۷	۰/۲۳۵	خصوصیات آن حضرت
۰/۰۳۶	۰/۰۳۴	۰/۰۵۵	۰/۰۱۶	۰/۰۲۵	نشانه‌های ظهور
۰/۱۶۴	۰/۱۷۲	۰/۱۳۱	۰/۱۰۶	۰/۱۶۸	ادله غیبت
۰/۲۶۱	۰/۲۸۹	۰/۳۵۲	۰/۳۸۲	۰/۳۹۵	انتظارات حضرت از مردم
۰/۱۴۵	۰/۱۵۲	۰/۱۱۰	۰/۱۲۲	۰/۰۹۲	فواید و تاثیرات ظهور

پس از نرمال سازی داده‌ها با استفاده از فرمول مرحله دوم روش شانون مقدار بار اطلاعاتی (EJ)، ضریب اهمیت (WJ) محورهای مرتبط با مهدویت در محتوای کتاب‌های درسی هدیه‌های آسمانی دوره ابتدایی نیز محاسبه شد. نتایج جدول شماره ۱۳ نشان می‌دهد که از بین کتاب‌های درسی هدیه‌های آسمانی پایه‌های تحصیلی دوم تا ششم بیشترین ضریب اهمیت مربوط به کتاب درسی پایه پنجم (۰/۲۱۲) و کمترین ضریب اهمیت مربوط به کتاب درسی پایه سوم (۰/۱۸۵) بوده است.

جدول ۱۳. مقدار بار اطلاعاتی و ضریب اهمیت محورهای مرتبط با مهدویت در محتوای کتاب‌های درسی هدیه‌های آسمانی دوره ابتدایی

پایه‌های تحصیلی	دوم	سوم	چهارم	پنجم	ششم
بار اطلاعاتی (EJ)	۰/۸۵۳	۰/۸۱۳	۰/۸۸۱	۰/۹۳۳	۰/۹۱۲
ضریب اهمیت (WJ)	۰/۱۹۴	۰/۱۸۵	۰/۲۰۱	۰/۲۱۲	۰/۲۰۸

د) نتایج سؤال چهارم پژوهش: در محتوای کتب مطالعات اجتماعی چه میزان به مفاهیم مهدوی توجه شده است؟

بر اساس نتایج از بین مؤلفه‌های تحلیل شده، بیشترین توجه به مؤلفه هدایت با ۱۰/۲ درصد بوده است. این در حالی است که به تعداد زیادی از مؤلفه‌ها اصلاً توجه نشده است. در بین کتاب‌های مطالعات اجتماعی بیشترین توجه به مفاهیم مهدوی را کتاب پنجم با ۱۴۹ مورد، و کمترین توجه را کتاب چهارم با ۹۰ مورد نموده‌اند. از بین محورهای مفهومی تحلیل شده بیشترین توجه به محور خصوصیات آن حضرت با ۱۷۳ مورد و کمترین توجه به محور القاب حضرت با ۷ مورد بوده است.

جدول ۱۴. نتایج ارزیابی محتوای کتاب‌های درسی مطالعات اجتماعی دوره ابتدایی به لحاظ توجه به مفاهیم مرتبط با مهدویت به تفکیک محور، مؤلفه و پایه تحصیلی

محور	مؤلفه‌ها	سوم	چهارم	پنجم	ششم	فراوانی	درصد
خصوصیات آن حضرت	محمد	۰	۲	۳	۲	۷	۱/۵
	هدایت	۱۲	۷	۱۵	۱۴	۴۸	۱۰/۲
	رهبری	۵	۳	۶	۹	۲۳	۴/۹
	حکومت اسلامی	۳	۴	۵	۸	۲۰	۴/۳
	نابودکننده شرک	۰	۰	۲	۰	۲	۰/۴
	مهربانی و عطوفت	۹	۵	۷	۶	۲۷	۵/۸
	پرهیزگاری	۳	۲	۴	۳	۱۲	۲/۶
	برقراری عدالت	۴	۶	۷	۴	۲۱	۴/۵
	راز و نیازو عبادت	۳	۵	۸	۴	۲۰	۴/۳
نشانه‌های ظهور	حیرت و سرگردانی مردم	۴	۲	۱	۳	۱۰	۲/۱
	مشکل شدن دینداری	۵	۱	۸	۲	۱۶	۳/۴
	فراگیر شدن ظلم	۱	۱	۵	۴	۱۱	۲/۳
ادله غیبت	امتحان و آزمایش مردم	۲	۱	۴	۲	۹	۱/۹
	بیعت نکردن با ستمگران	۴	۰	۹	۳	۱۶	۳/۴
	امید به زندگی	۶	۵	۲	۳	۱۶	۳/۴
	ایجاد صبوری	۳	۴	۳	۱	۱۱	۲/۳
	تشنه عدالت	۱	۲	۴	۲	۹	۱/۹

محور	مولفه‌ها	سوم	چهارم	پنجم	ششم	فراوانی	درصد
انتظارات حضرت از مردم	رجوع به علما دینی	۰	۳	۲	۴	۹	۱/۹
	خواندن نماز اول وقت	۱	۲	۱	۰	۴	۰/۹
	اخلاص در عمل	۳	۴	۱	۲	۱۰	۲/۱
	بردباری	۵	۲	۲	۳	۱۲	۲/۶
	کمک به مردم	۷	۳	۱۳	۶	۲۹	۶/۲
	توجه به قرآن	۱	۲	۱	۱	۵	۱/۱
	رعایت حجاب	۳	۲	۲	۳	۱۰	۲/۱
	توجه به فتنه‌ها	۰	۱	۹	۵	۱۵	۳/۲
	حفظ زبان	۰	۲	۰	۰	۲	۰/۴
	صدقه دادن	۱	۱	۰	۰	۲	۰/۴
فواید و تأثیرات ظهور	احترام به پدر و مادر	۷	۳	۲	۴	۱۶	۳/۴
	پرشدن عدل	۰	۲	۳	۱	۶	۱/۳
	رفاه مردم	۵	۱	۶	۱۰	۲۲	۴/۷
	برقراری امنیت	۴	۶	۷	۱۶	۳۳	۷
	به هلاکت رساندن شیطان	۰	۱	۰	۰	۱	۰/۲
	وفادار	۲	۵	۳	۱	۱۱	۲/۳
	گرفتن انتقام خون امام حسین <small>علیه السلام</small>	۰	۰	۴	۰	۴	۰/۹
مجموع فراوانی	****	۱۰۴	۹۰	۱۴۹	۱۲۶	۴۶۹	****
درصد	*****	۲۲/۲	۱۹/۲	۳۱/۸	۲۶/۹	****	۱۰۰

جدول ۱۵. نتایج ارزیابی محتوای کتاب‌های درسی مطالعات اجتماعی
دوره ابتدایی در توجه به مفاهیم مرتبط با مهدویت بر حسب محورها

درصد	پایه‌های تحصیلی					محورهای مرتبط با مهدویت
	جمع	ششم	پنجم	چهارم	سوم	
۱/۵	۷	۲	۳	۲	۰	لقاب آن حضرت
۳۶/۹	۱۷۳	۴۸	۵۴	۳۲	۳۹	خصوصیات آن حضرت
۷/۹	۳۷	۹	۱۴	۴	۱۰	نشانه‌های ظهور
۱۳	۶۱	۱۱	۲۲	۱۲	۱۶	ادله غیبی
۲۴/۳	۱۱۴	۲۸	۳۳	۲۵	۲۸	انتظارات حضرت از مردم
۱۶/۴	۷۷	۲۸	۲۳	۱۵	۱۱	فواید و تأثیرات ظهور
۱۰۰	۴۶۹	۱۲۶	۱۴۹	۹۰	۱۰۴	مجموع

در جدول شماره ۱۶ داده‌های بهنجار شده توجه به محورهای مرتبط با مهدویت در محتوای کتاب‌های درسی مطالعات اجتماعی دوره ابتدایی آمده است.

جدول ۱۶. داده‌های بهنجار شده توجه به محورهای مرتبط با مهدویت در محتوای کتاب‌های درسی مطالعات اجتماعی دوره ابتدایی

پایه‌های تحصیلی				محورهای مرتبط با مهدویت
ششم	پنجم	چهارم	سوم	
۰/۰۱۶	۰/۰۲۰	۰/۰۲۲	۰/۰۰۱	القاب آن حضرت
۰/۳۸۱	۰/۳۶۲	۰/۳۵۶	۰/۳۷۵	خصوصیات آن حضرت
۰/۰۷۱	۰/۰۹۴	۰/۰۴۴	۰/۰۹۶	نشانه‌های ظهور
۰/۰۸۷	۰/۱۴۸	۰/۱۳۳	۰/۱۵۴	ادله غیبی
۰/۲۲۲	۰/۲۲۱	۰/۲۷۸	۰/۲۶۹	انتظارات حضرت از مردم
۰/۲۲۲	۰/۱۵۴	۰/۱۶۷	۰/۱۰۶	فواید و تاثیرات ظهور

پس از نرمال سازی داده‌ها با استفاده از فرمول مرحله دوم روش شانون مقدار بار اطلاعاتی (EJ)، ضریب اهمیت (WJ) محورهای مرتبط با مهدویت در محتوای کتاب‌های درسی مطالعات اجتماعی دوره ابتدایی نیز محاسبه شد. نتایج جدول شماره ۱۷ نشان می‌دهد که از بین کتاب‌های درسی مطالعات اجتماعی پایه‌های تحصیلی سوم تا ششم بیشترین ضریب اهمیت مربوط به کتاب درسی پایه پنجم (۰/۲۶۰) و کمترین ضریب اهمیت مربوط به کتاب درسی پایه سوم (۰/۲۴۳) بوده است.

جدول ۱۷. مقدار بار اطلاعاتی محورهای مرتبط با مهدویت در محتوای کتاب‌های درسی مطالعات اجتماعی دوره ابتدایی

پایه‌های تحصیلی	سوم	چهارم	پنجم	ششم
بار اطلاعاتی (EJ)	۰/۸۲۴	۰/۸۴۵	۰/۸۷۸	۰/۸۳۹
ضریب اهمیت (WJ)	۰/۲۴۳	۰/۲۵۰	۰/۲۶۰	۰/۲۴۸

ه) نتایج بررسی سؤال پنجم پژوهش: در محتوای مجموع کتب چهارگانه چه میزان به مفاهیم مهدوی توجه شده است؟

جدول ۱۸. نتایج میزان توجه کتاب‌های درسی مجموع کتب چهارگانه دوره ابتدایی به مفاهیم مرتبط با مهدویت بر حسب نوع درس

کتاب‌های درسی						محورهای مرتبط با مهدویت
درصد	جمع	مطالعات اجتماعی	هدیه‌های آسمانی	آموزش قرآن	فارسی بخوانیم	
۵/۴	۱۸۸	۷	۷۴	۳۳	۷۴	القاب آن حضرت
۳۱/۷	۱۱۰۰	۱۷۳	۱۹۸	۳۴۹	۳۸۰	خصوصیات آن حضرت
۴/۷	۱۶۳	۳۷	۲۶	۵۵	۴۵	نشانه‌های ظهور

کتاب‌های درسی						محورهای مرتبط با مهدویت
درصد	جمع	مطالعات اجتماعی	هدیه‌های آسمانی	آموزش قرآن	فارسی بخوانیم	
۱۳/۸	۴۷۸	۶۱	۱۱۴	۱۴۱	۱۶۲	ادله غیبت
۳۱/۹	۱۱۰۴	۱۱۴	۲۴۷	۳۷۴	۳۶۹	انتظارات حضرت از مردم
۱۲/۵	۴۳۳	۷۷	۹۷	۱۱۶	۱۴۳	فواید و تأثیرات ظهور
۱۰۰	۳۴۶۶	۴۶۹	۷۵۶	۱۰۶۸	۱۱۷۳	مجموع

در جدول شماره ۱۹ داده‌های بهنجار شده توجه به محورهای مرتبط با مهدویت در مجموع کتب چهارگانه دوره ابتدایی آمده است.

جدول ۱۹. داده‌های بهنجار شده توجه به محورهای مرتبط با مهدویت در محتوای کتب چهارگانه دوره ابتدایی

کتاب‌های درسی				محورهای مرتبط با مهدویت
مطالعات اجتماعی	هدیه‌های آسمانی	آموزش قرآن	فارسی بخوانیم	
۰/۰۱۵	۰/۰۹۸	۰/۰۳۱	۰/۰۶۳	القاب آن حضرت
۰/۳۶۹	۰/۲۶۲	۰/۳۲۷	۰/۳۲۴	خصوصیات آن حضرت
۰/۰۷۹	۰/۰۳۴	۰/۰۵۱	۰/۰۳۸	نشانه‌های ظهور
۰/۱۳۰	۰/۱۵۱	۰/۱۳۲	۰/۱۳۸	ادله غیبت
۰/۲۴۳	۰/۳۲۷	۰/۳۵۰	۰/۳۱۵	انتظارات حضرت از مردم
۰/۱۶۴	۰/۱۲۸	۰/۱۰۹	۰/۱۲۲	فواید و تأثیرات ظهور

پس از نرمال‌سازی داده‌ها با استفاده از فرمول مرحله دوم روش شانون مقدار بار اطلاعاتی (EJ)، ضریب اهمیت (WJ) محورهای مرتبط با مهدویت در محتوای کتاب‌های درسی کتب چهارگانه دوره ابتدایی نیز محاسبه شد. نتایج جدول شماره ۲۰ نشان می‌دهد که از بین کتب چهارگانه دوره ابتدایی بیشترین ضریب اهمیت مربوط به کتاب هدیه‌های آسمانی (۰/۲۵۹) و کمترین ضریب اهمیت مربوط به کتاب آموزش قرآن (۰/۲۴۲) بوده است.

جدول ۲۰. مقدار بار اطلاعاتی محورهای مرتبط با مهدویت در محتوای کتب چهارگانه دوره ابتدایی

مطالعات اجتماعی	هدیه‌های آسمانی	آموزش قرآن	فارسی بخوانیم	پایه‌های تحصیلی
۰/۸۵۸	۰/۸۹۸	۰/۸۳۸	۰/۸۷۰	بار اطلاعاتی (EJ)
۰/۲۴۸	۰/۲۵۹	۰/۲۴۲	۰/۲۵۱	ضریب اهمیت (WJ)

نتیجه‌گیری

پژوهش حاضر با هدف بررسی میزان توجه به مفاهیم مهدوی در کتاب‌های جدید التالیف فارسی (بخوانیم)، مطالعات اجتماعی، قرآن و هدیه‌های آسمانی دوره ابتدایی (۲۱ مورد) در

راستای پنج پرسش اصلی انجام شده و در آن در ۶ محور و ۶۰ مؤلفه مفهومی مرتبط با مفاهیم مهدوی در محتوای کتاب‌های درسی ذکر شده بررسی شده است؛ هر چند مقایسه این کتاب به دلیل هم رتبه نبودن باید احتیاط صورت بگیرد. نتایج حاصل از بررسی پرسش‌ها پژوهش نشان داد که:

الف) در مجموع ۳۴۶۶ مرتبه به مفاهیم مهدوی توجه شده که در این میان سهم کتاب‌های جدیدالتألیف فارسی ۱۱۷۳ فراوانی یا ۳۳/۸ درصد، مطالعات اجتماعی ۴۶۹ فراوانی یا ۱۳/۵ درصد، آموزش قرآن ۱۰۶۸ فراوانی یا ۳۰/۸ درصد و هدیه‌های آسمانی ۷۵۶ فراوانی یا ۲۱/۸ درصد می‌باشد.

ب) از شش محور مفاهیم مهدوی بیشترین توجه به انتظارات حضرت از مردم با ۱۱۰۴ مورد و کمترین توجه به نشانه‌های ظهور با ۱۶۳ مورد شده است.

پ) با بررسی نتایج پژوهش میزان باز اطلاعاتی و ضریب اهمیت توجه به نمادها و مؤلفه‌های مهدویت و آموزش آن در برخی از کتاب‌ها همانند مطالعات اجتماعی (۰/۸۵۸، ۰/۲۴۸) و آموزش قرآن (۰/۸۳۸، ۰/۲۴۲) بسیار کم می‌باشد و لازم است در این کتاب‌ها تغییرات و اصلاحات لازم صورت پذیرد. این یافته با نتایج پژوهش پژوهش‌آمینی و همکاران (۱۳۹۱) همخوان است.

ت) در پایان نتایج و بررسی می‌توان گفت که در کتاب‌های جدیدالتألیف نسبت به کتاب‌های قبل توجه بسیار کمی انجام شده که این امر با توجه به وظیفه اشاعه مهدویت و انتظار همخوانی ندارد و کتب درسی رسالت خود را نمی‌توانند انجام دهند. علت این نوع از نارسایی را می‌توان در دو بخش عملی و نظری جستجو کرد. این از آن جهت است که تربیت مهدوی، تار و پودی در هم تنیده از عمل و نظر است، برخی از نارسایی‌های آن، نتیجه کجروی در عرصه و روابط عملی و برخی حاصل کج‌اندیشی در مقام نظر است. با توجه به تعامل و درهم‌تنیدگی عمل و نظر، ضعف‌های موجود در کتاب‌های درسی شکل بسیط نظری یا عملی ندارد، بلکه به صورت بافت‌های پیچیده، آشکار می‌گردند که در آن‌ها اعمال و اندیشه‌ها، یکدیگر را تأیید و تقویت می‌کند. نارسائی موجود می‌تواند آثار و پیامدهای نامطلوبی را در فرایند تربیت مهدوی دانش‌آموزان ایجاد نماید.

پیشنهادهای عملی

۱. مؤلفان و کارشناسان دفتر تألیف کتاب‌های درسی می‌توانند با بررسی محورها و

مؤلفه‌های این پژوهش در هنگام تألیف تغییر و اصلاحات کتب درسی به بازنگری محتوای کتاب‌های درسی در محورها و مؤلفه‌هایی که به آن توجه نشده است اقدام نمایند.

۲. تمام دروسی که در این پژوهش مورد بررسی قرار گرفته است به تعبیر صاحب‌نظران دروس بودند که باید به محور مهدویت در آن توجه می‌شد این در حالی است که در کتب آموزش قرآن توجه بسیار کمی شده است و این از نقاط ضعف کتب درسی جدیدالتألیف می‌باشد که باید اصلاحات در آن‌ها انجام شود.

۳. انتظار می‌رفت به مفاهیم مهدوی در کتب مورد بررسی توجه بیشتری صورت می‌گرفت. شایسته است که دست‌اندرکاران و مؤلفان در کتب درسی توجه بیشتری به این مفاهیم صورت دهند.

۴. همه کتب جدیدالتألیف عرصه بیشتری در این مبحث مهم اعتقادی دارند و نباید مورد غفلت قرار گیرد. باید در این راستا با استفاده از داستان‌ها، قصه‌ها، متن‌ها و تصاویر به طور فعال دانش‌آموزان را به مفاهیم مهدوی آشنا ساخت.

۵. پیشنهاد می‌شود معلمان و دبیران محترم را با برگزاری کلاس‌های ضمن خدمت و غیرحضوری با محورها و مؤلفه‌های مهدویت آشنا ساخت تا بتوانند در کلاس درس دانش‌آموزان را آگاه به این امر بسازند.

۶. می‌شود از افراد مسلط به مسائل مهدوی در کلاس درس دعوت نمود تا با دانش‌آموزان صحبت کنند.

۷. دبیران و معلمان می‌توانند با اجرای نمایش‌هایی با کمک فراگیران در مورد این مفاهیم (مهدویت) آنها را به طور دیداری و عملی آشنا سازند.

منابع

- احسانی، محمد، «زمینه‌سازی تربیتی مهدویت»، فصلنامه معرفت، سال بیستم، ش ۱۶۰، ۱۳۹۰ ش.
- امینی، محمد، ماشاءاللهی نژاد، زهرا، علیزاده زارعی، مرضیه، «تحلیل محتوای کتاب‌های هدیه‌های آسمانی و فارسی مقطع ابتدایی از نظر توجه به مهدویت»، فصلنامه مطالعات اسلام و روانشناسی، سال ششم، ش ۱۰، ۱۳۹۱ ش.
- باقری، خسرو، «آسیب‌شناسی تربیتی مهدویت»، در: برترین‌های فرهنگ مهدویت در مطبوعات، قم، انتشارات بوستان کتاب، ۱۳۸۲ ش.

- جعفری هرندی، رضا، «تحلیل محتوای کتاب‌های درسی دوره ابتدایی به لحاظ میزان توجه به مباحث مهدویت»، فصل‌نامه مشرق موعود، سال ششم، ش ۲۴، ۱۳۹۱ ش.
- جعفری هرندی، رضا، نجفی، حسن، «بررسی میزان توجه به مؤلفه‌های مهدویت در محتوای برنامه درسی دوره متوسطه ایران»، فصلنامه مشرق موعود، سال هفتم، ش ۲۸، ۱۳۹۲ ش.
- حسینی دشتی، سیدعبدالله، چهره‌های درخشان معصوم، قم، انتشارات موعود اسلام، ۱۳۸۴ ش.
- سجادی، سیدمهدی، «تبیین و ارزیابی رویکرد عقلانی به تربیت دینی (قابلیت‌ها و کاستی‌ها)»، فصلنامه نوآوری‌های آموزشی، ش ۱۱، ۱۳۸۴ ش.
- سرمد، زهره، بارزگان، عباس، سید خواه، عبدالرضا، روش‌های تحقیق در علوم رفتاری، تهران، انتشارات آگه، ۱۳۹۴ ش.
- شعبانی، زهرا، بررسی تطبیقی برنامه‌های درسی دینی و اخلاقی دوره ابتدایی در ایران و چند کشور جهان، تهران، مؤسسه پژوهشی برنامه ریزی درسی و نوآوری‌های آموزشی وزارت آموزش و پرورش، ۱۳۸۳ ش.
- شفیعی سروستانی، اسماعیل، «رویکردهای افراطی و تفریطی درحوضه مهدویت»، ماه‌نامه موعود، ش ۹۲، ۱۳۸۷ ش.
- صالحی، غلام‌رضا، «مهدویت و اهداف نظام تربیتی اسلام»، فصل‌نامه مشرق موعود، سال اول، ش ۴، ۱۳۸۶ ش.
- فقیهی، علی نقی، نقد و بررسی وضعیت آموزش مهدویت در کتب درسی بینش و معارف اسلامی نظام آموزش و پرورش کشور قبل و بعد از انقلاب اسلامی، قم، موسسه مطالعاتی مشاوره اسلامی با همکاری موسسه انتظار نور، ۱۳۸۸ ش.
- کرین، هانری، شیعه، مذاکرات و مکاتبات با علامه طباطبایی رحمته‌الله علیه، تهران، مؤسسه پژوهشی حکمت و فلسفه، ۱۳۸۲ ش.
- کلینی، محمد بن یعقوب، الکافی، تهران، دارالکتاب الاسلامیه، ۱۴۱۳ ق.
- گودرزی، مجتبی، «بررسی آموزه‌های مهدویت و تعلیم و تربیت اسلامی»، فصلنامه مشرق موعود، سال اول، ش ۲، ۱۳۸۶ ش.
- لطف‌آبادی (۱۳۸۳)، بررسی نگرش دانش‌آموزان دبیرستانی و پیش‌دانشگاهی ایران به

- جهانی شدن و تاثیر آن بر ارزش‌ها و هویت دینی و ملی آنان، فصلنامه علمی پژوهشی نوآوری‌های آموزشی، شماره ۹، پاییز ۱۳۸۳.
- مجلسی، محمدباقر، بحار الانوار، تهران، دارالکتاب الاسلامیه، ۱۴۱۳ق.
- مختارنژادعربی، حسن، بررسی ارتباط عمودی محتوای کتب درسی شیمی (۱، ۲، ۳) و پیش دانشگاهی) رشته علوم تجربی و ریاضی فیزیک متوسطه. پایان نامه کارشناسی ارشد. دانشگاه تربیت دبیر شهید رجایی، ۱۳۸۷ ش.
- مرزوقی، رحمت الله، «سیمای مهدویت در برنامه‌های آموزشی مدارس: رویکردی به فلسفه تربیتی انتظار»، دو فصل نامه تربیت اسلامی، سال سوم، ش ۷، ۱۳۸۷ ش.
- موسی‌پور، نعمت الله، تحولات برنامه درسی دینی دوره ابتدایی، دانش، دوره ۱۰، ش ۳، ۱۳۸۲ ش.
- مهرمحمدی، محمود، صمدی، پروین، «بازنگری در الگوی آموزشی دینی جوانان و نوجوانان در دوره تحصیلی متوسطه»، فصل نامه نوآوری‌های آموزشی، ش ۳، ۱۳۸۲ ش.
- مکارم شیرازی، ناصر، حکومت جهانی مهدی علیه السلام، قم، انتشارات نسل جوان، ۱۳۸۴ ش.
- نوریان، محمد، راهنمای عملی تحلیل محتوای کتاب‌های درسی دوره ابتدایی، تهران، انتشارات شورا، ۱۳۹۳ ش.
- _____، تحلیل برنامه درسی دوره ابتدایی ایران، تهران: انتشارات گویش نو، ۱۳۸۹ ش.
- یارمحمدیان، محمد حسین، اصول برنامه‌ریزی درسی، تهران: انتشارات یادواره کتاب، ۱۳۹۰ ش.
- Altabach, P. C. Textbook in American society: Politics, and Pedagogy. Albany, NY: state university of New York Press, 1991.
- American Psychological Association (APA) media online Etymology Dictionary. From Dictionary. Com. Website: <http://dictionary.reference.com>, 2008.
- Eisner, E, W, The educational imagination: on the design and evaluation of school programs. - Macmillan co. INC, New york, 1979.
- Giroux, H, A, The emancipation of teaching, 6 th ed. Allyn and Bacon , Boston, 1992.
- Groiss, Arnin & Nethanel Toobian (Nahhid), The Attitude to The other and to peace in Iraninan School Book and Teachers Guudes Downlo Center for Monitornig the Impact of peace, Study Downloadable from: <http://www>.

- Edume.org. 2006.
- _ Macdonald, J, J, Spiritual Health in Older Men. Paper Presented, Interactive Seminar on Older Men and Community Building, 2002.
 - _ SATC, “Iranian Textbooks: Content and Context”, Research Report, [www.Fas.Org/irp/dni/ose/Iran text](http://www.Fas.Org/irp/dni/ose/Iran%20text). 2007.
 - _ Unesco, A Comprehensive Strategy for Textbooks and learning Materials, UNESCO, Paris, 2005.

